

Nives Ritig-Beljak

Smisao seoskih nadimaka Pristup analizi

Pojava nadimka je suviše obična, svakodnevna, bliska i neupadljiva da bi pobudila znatniju pažnju etnologa. Osigurati marginalno mjesto nekoj pojavi ne znači isto što i omalovažiti je: bilježenje i razmišljanje o nadimcima povremeno dotiče naša znanstvena istraživanja. Treba samo iznaći probleme u čijem se sustavu krije i fenomen nadimka. Upozorit ću na neke znanstvene discipline koje u svom istraživačkom programu imaju, ili bi trebale uključiti bavljenje nadimcima.

Etnološku građu o nadimcima ne zatječemo samo u stručnim časopisima: građu prikupljaju i folkloristi odani svom rodnom kraju, skloni etimologiziranju. Priopćuju je obično u nekom od regionalnih kalendara. Nadimci su podtema i u »Zbornicima za narodni život i običaje«. Popisivanje nadimaka ne traži Radić u svojoj **Osnovi**, a ni urednici **Upitnika etnološkog atlasa Jugoslavije**.¹

Međutim, naši filolozi, napose onomastičari, ne zanemaruju nadimke. Rasprave o nadimcima nalazimo u stručnim filološkim publikacijama kao dio antroponimijskog istraživanja.²

Onomastička istraživanja korisno će poslužiti etnologu, no pitanje je smije li se u tom slučaju onomastika svrstati u pomoćne znanosti. Njemačka etnologija (Volkskunde) u skladu s određenjem svog zadatka živi u simbiozi s filologijom, pa je tako shvatljiv pogled Hermanna Bausingera:³

¹ Radić, Antun

— **Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu**, II izd., Zagreb 1929.

— **Upitnica komisije za Etnološki atlas**, Etnološko društvo Jugoslavije, III. sv. 1966, IV. sv. 1967.

² U tom pogledu značajne informacije pružaju časopisi »Hrvatski dijalektološki zbornik« i »Onomastica jugoslavica«. O djelatnosti hrvatskih onomastičara govori prikaz Lj. Jonkea: **Prva jugoslavenska onomastička konferencija**, »Jezik« 3—4, Zagreb 1975—1976, str. 125—126.

»**Onomastika** je uglavnom historijsko-filološko istraživanje odvojenih jezičnih tvorevina; ukoliko ne zadovoljava sama sebe jer svoje široko područje nastoji sve točnije premjeriti, dobiva ona svoju naročitu težinu kao pomoćna znanstvena disciplina za povijest naseljavanja i za geografiju naseljavanja, za dijalektologiju i kulturnu geografiju, za genealogiju i ekonomsku povijest. Klasifikacija u pomoćne znanosti sigurno nije obezvređivanje, ona predstavlja samo varijantu općenito poštovanog znanstvenog fenomena međudisciplinske suradnje.«

Svakako da je koherentna analiza nadimaka nezamisliva bez međudisciplinske suradnje, pa navodim još neke znanstvene discipline koje bi se mogle uključiti u analitički postupak.

Nadimak pored toga što je jezični znak egzistira i kao sociolingvistički znak. Sociolingvistika je relativno mlada disciplina, no počiva na izgrađenim usmjerenjima. Upravo Hymesova *ethnography of speaking* i prenošenje naglasaka sa strukture jezika na njegovu upotrebu u društveno-kulturnom i situacijskom kontekstu otvara put međudisciplinskom istraživanju, koje bi podjednako uposlilo etnologue i sociolingviste. Nadimak se daje pročitati i kao semiotički znak i objasniti analizom forme, značenja i konteksta, odnosno provesti ga semiotikom uz pomoć Morrisove tročlane formule: pragmatika, semantika, sintaktika.

Ako bismo, međutim, našu pretpostavljenu analizu nadimka zamislili ne samo na sinkronijskoj već i na dijakronijskoj razini, bilo bi nužno iznaći arhivsku građu te konzultirati objavljenu građu historičara.

Nadimak je sam po sebi mikroproblem, no sam čin nadijevanja nadimaka (denominacije, nicknaming) može biti relevantan sociologu ili psihologu.

Cilj i područje istraživanja

Moja je namjera približiti se smislu nadimka uočavanjem njegove društvene funkcije u etnološkom kontekstu.

Istraživala sam nadimke u ovim lokalitetima: **Resnik (Re)**, **Zelina (Ze)**, **Psarjevo (Ps)**, **Čučerje (Ču)**, **Samobor (Sa)** i **Gradna (Gr)**. To su mjesta koja omeđuju istočnu i zapadnu stranu Zagreba. Navedene lokalitete povezuju dva značajna elementa, dvije srodnosti: možemo reći da se svi već danas nalaze u neposrednoj blizini grada. Mještani govore kajkavskim dijalektom, danas naravno uz mnoge primjese štokavskog. Istakla sam ova dva upadljiva faktora, premda je evidentno da podudarnost postoji u čitavom nizu kulturnih elemenata. Njihovo bi nabranjanje suviše proširilo okvire ovoga prikaza. Zanimalo me također u kojoj mjeri može grad (eventualno gradski nadimci) utjecati na strukturu seoskih nadimaka. I sasvim površnom promatraču ne će izbjeci da je urbanizacija ili nazovimo to jednostavno »novim vremenom«, dobro ušla

³ Bausinger, Hermann

— *Tierzucht und Namengebung (Zu den Eigennamen des Zuchtviehs)*, »Festschrift für Paul Zinsli«, uredili: Maria Bindschedler, Rudolf Hotzenköcherle i Werner Kohlschmidt, Bern 1971, str. 170.

u prigradske domove. Dojam, međutim, može i prevariti bez slijedećeg upozorenja: dinamika stremljenja od ruralnog društva prema urbanom, u slučaju spomenutih lokaliteta, nije bila ravnomjerna. Povećala se naglo poslije drugog svjetskog rata. Prijelaz nije bio postupan, i danas u selu živi generacija koja se rodila u gotovo autarkičnom uređenju, djelovala u zadruzi, i sada pokušava naći adekvatno mjesto u uređenju koje je njezinim unucima sasvim prihvatljivo i blisko. Današnje stanje sela primoralo me također da razjasnim distinkciju selo — grad u svijesti samih mještana. Njihovi odgovori o tome žive li u selu ili gradu dali bi se svesti na ovu shemu:

- a) Živimo na selu (Re, Ps, Ču, Gr.),
- b) Nismo ni u pravom selu ni u gradu (Ze),
- c) Živimo u gradu, gradiću (Sa).

(Takvu sliku stvorila sam na temelju razgovora s mještanima dviju generacija, ženama i muškarcima zrele dobi. Mislim da zadana tema nadimaka ne zahtijeva analizu njihova suda i stava.)

Podatke o nadimcima dobivala sam pojedinačnim i grupnim intervjuom, neposrednim promatranjem, točnije slušanjem mjesnih razgovora u više navrata. Nastojala sam ispitati sve dobne skupine mještana, od djece u osmogodišnjoj školi, preko njihovih očeva i majki, do djedova i pradjedova. Tek kad istraživač postane poznat i neupadljiv mještanima, moći će sagledati nadimak u funkciji. Praznički dani (Uskrs, Božić) i dani uoči blagdana, kad se selo užurba i uskomeša, najpogodniji su za istraživanje, pod pretpostavkom da je istraživač »domaći«. Rodbinska vezanost uz neke mještane i raniji obilasci tih lokaliteta omogućili su mi upravo takav kontakt s mještanima. Značajno pomagalo pri istraživanju bile su fotografije koje su mještane podsjećale na već zaboravljene nadimke.⁴

Danas je selo mnogo otvorenije, bez sumnjičavosti prema gradskom čovjeku, pa ne mogu navesti teškoće ili smetnje na kakve su nailazili zapisivači nadimaka prije šezdesetak godina. (Tako je Stjepanu Debeljaku prigovoreno: »A čuju zakaj to oni pišeju? Čuju, ja se nikakvog špota nećem zadobaviti!«).⁵ No kao što će se iz popisa vidjeti, nadimak može biti bezobzirna i gruba igra riječi duha, pa iz opreza uz nadimak ne stavljam na koga se odnosi. Ja ionako ne želim polemizirati da li su nadimci dobro ili loše odabrani.

Nadimak se u kraju koji istražujem zove: **prikljuk** (Sa, Gr), **prišvarek** (Sa, Gr), **špicnamet** (Ču), **špicnamen** (Ps, Re) i **špicnamlin** (Ze). Posuđenica 'špicnamen' ukazuje na širinu pojave nadimka, odnosno na postojanje nadimka u jezičkim grupa s kojima je naša, izabrana grupa bila u posrednom ili neposrednom kontaktu. Upozorit ću, međutim, na neke od historijskih uvjetovanosti širenja nadimka na zadanom području:

⁴ Kako sam pri istraživanju otkrila da nadimci pokrivaju sve profesionalne i socijalne kategorije stanovnika, u daljem tekstu upotrebljavam naziv mještani.

⁵ Debeljak, Stjepko

— Nadimci u okolini Sv. Ivana na Zelini, ZbNZO knj. 16 (2), Zagreb 1911. str. 305.

— Ograničen fond imena i prezimena postaje smetnja identifikaciji osobe (napose nakon porasta administrativnosti).

— Nadimak, napose obiteljski, postaje nužan u trenutku diobe zadružne obitelji na nuklearne.

Nadimak kao socio-kulturna činjenica

Nakon ponavljanja općeg stava o nadimku zaustavit ću se na spomenutim indikatorima širenja nadimaka.

Postojanje nadimka je socio-kulturna činjenica, koju je moguće potvrditi u prošlosti i slijediti je do danas. To je široko rasprostranjena pojava diljem Evrope, pa je tako možemo registrirati i u našim krajevima.

Ako je ime, pravno gledano, oznaka kojom se fizičke osobe međusobno razlikuju, nadimak je perfekcija te oznake i služi boljoj i točnijoj identifikaciji lika. Formalno, ime, prezime i nadimak stoje jedan do drugoga. U praksi, ime i prezime odavno su izborili svoj administrativni status, a nadimak živi u ilegalnosti. Ime i prezime dobili su svoj okamenjeni tradicionalni oblik, koji mijenja tek promjena grafije, a nadimak je neprestano podvrgnut inovaciji i kreativnoj težnji pojedinca. To je ono što ga i čini zanimljivim u etnološkom smislu. Ali nema sumnje da ime, prezime i nadimak žive u stalnoj simbiozi.

Osobno ime je vrlo staro, starije od nadimka. Imena naših knezova tipa Branimir, Trpimir i Braslav bilježe još listine iz 10. i 12. stoljeća. Crkva nakon Tridentskog koncila (1545—1563) forsira biblijska imena i imena svetaca.⁶

Prezimana se u raznovrsnim ispravama pojavljuju tek od 14—15. stoljeća. Premda se u nekim ispravama na romansko-germanskom području pronalaze nadimci već u 5. stoljeću, ti nadimci su sporadični.

Srednjovjekovne isprave s užeg kajkavskog terena ne bilježe nadimke premda vrlo precizno donose imena i prezimena. No nadimci su vjerojatno postojali. Sjetimo se samo poznatog Gupčeva nadimka — Beg. (Ban Juraj Drašković javlja nadvojvodi Karlu: »Gubez, Beg vocatus, in regem nominatus fuerat«.)⁷

Rudolf Strohal bavio se privatnopravnim listinama Varaždinske županije od god. 1550. do 1660. i zabilježio samo pridjevke prezimenima (nomen gentilicium?)⁸ Na primjer Partlin Šostar aliter Korošec (1621), Petar Levačić aliter Hajtok (1621), Stefan Klobasić aliter Senjan (1643), Grgur Berlaković aliter Gvozdan, Ratkaj Marko aliter Pikut (1643). Možda se u pojedinim slučajevima radi i o osobnom nadimku.

⁶ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb 1953, V, str. 549—551.

⁷ Rački, Franjo

— Grada za poviest hrvatsko-slovenačke seljačke bune god. 1573, »Starine« VII, JAZU, Zagreb 1875, str. 212—213.

⁸ Strohal, Rudolf

— Varaždinska županija od g. 1550—1660, ZbNZO knj. 28 (2), Zagreb 1932, str. 177.

⁹ Adamček, Josip

— Seljačka buna 1573, Odbor za proslavu 400-godišnjice seljačke bune 1573. u Donjoj Stubici, Zagreb 1968, str. 143.

Pisci pravnih isprava dovijali su se na razne načine da točno označe željenu osobu. Jednom bi isticali rodbinski odnos prema glavi porodice, drugi put bi naveli zanimanje osobe (npr. Mate Kovidin zet god. 1655,⁹ ili podatak iz mnogo ranije darovnice vlastelina Stjepana Kuhingera iz 1447: Ivan postolar, Mihalj kovač, Juraj pisar.¹⁰

Podatak iz zlatarskog kraja: u sedamnaestom stoljeću selišta obitavaju ljudi s prezimenima. To je znatno prije negoli na sjeveru Njemačke (Pomeranija, Frizija, Donja Saksonija) s iznimkom hanzeatskih gradova.¹¹

Rana težnja za redom ubrzo je urodila — neredom. Fond prezimena i imena jedne seoske zajednice ubrzo postaje malen, pa nadimci (obiteljski i osobni) pomažu pri orijentaciji. Dodajmo tome i to da je identifikaciji u spomenutom kraju smetao i običaj da se novorođenom djetetu nadjene ime pretka ili prvo-rođenom sinu očevo ime.

Listajući stare spise Varaždinske županije, Rudolf Strohal je došao do podatka da registar osobnih imena u razdoblju od 1550. do 1660. nije bio prebogat. Možemo nabrojiti 60 muških imena i 29 ženskih (uključujući tu i varijante tipa Matijaš, Matejak i Matek).¹² I danas je u okolici Zagreba moguće zabilježiti obilje istih imena, a naravno i prezimena.

Napominjem da su ovi historijski podaci iz šire regije negoli je područje koje ispitujem samo ilustracija indikatora nastanka nadimka, a tek bi sistematsko istraživanje arhivske građe, u prvom redu matičnih knjiga, dovelo do potpune dijakrone slike frekventnosti i stanja nadimaka.

Administrativni red ponovo još jednom postaje prividan u trenutku raspuštanja zadruga. Seljačke zadruge osipale su se i dijelile na ovom terenu, što tajno što javno, sve do novijeg vremena, tako da su neki sedamdesetogodišnjaci koje sam ispitivala vrlo živo opisivali svoj život u zadruzi. (Spomenimo da su imovinskopравни odnosi u Hrvatskoj sređivani Zadružnim zakonom od 1889. s novelom od 1902.).

Naravno da je »svježa«, inokosna obitelj morala točnije označiti svoje postojanje unutar zajednice. I kao što kmet nije imao pravo na grb, ali je zato mogao svoj »usmeni« amblem prenijeti u obliku nadimka, tako će i nova obitelj ubrzo dobiti svoju oznaku koja će je odijeliti od zadružne jezgre.

Razmišljanje nad građom dovodi nas do nekih značajki koje se ponavljaju. Da bismo se približili etnološkom kontekstu, treba razmišljanje započeti pojavom nadijevanja nadimaka. Je li taj čin svojevrsna improvizacija koja ipak poznaje pravilnosti? Mislim da je tako. Navest ću ovdje uočene pravilnosti i svaku posebice objasniti.

1. Nadimak je supstitut (ponekad dodatak) imenu ili prezimenu unutar određene društvene grupe. Ta grupa definirana »nadimkom« stoji u određenoj korelaciji s drugačije definiranim društvenim grupama.
2. Seoski nadimak daje se svesti na dvije osnovne kategorije — na kategoriju osobnog i obiteljskog nadimka.

¹⁰ Sviben Kazimir:

— Prilozi proučavanju zlatarskog govora (geneza prezimena), referat održan na znanstvenom skupu »Dani kajkavske riječi«, Zlatar 1976.

¹¹ Kao bilj. 10.

¹² Kao bilj. 8.

3. Nadimak najčešće opisuje ove okolnosti:
 - a) odstupanje od standardnih psiho-fizičkih karakteristika
 - b) događaj koji je po nečemu izuzetan u životu pojedinca (duhovit, tra-
gičan, neočekivan),
 - c) karakteristično ponašanje pojedinca (bilo to smiješno ponašanje, izu-
zavno ili učestalo).
4. Nadimak se može naslijediti, napose onaj obiteljski. Žene u pravilu nose obiteljski nadimak (očev, mužev).
5. Nadimci se obično stječu u ranoj mladosti i nepromijenjeni nose sve dok traje vezanost uz grupu.
6. Osnovne funkcije seoskog nadimka:
 - a) omogućavanje što točnijeg identiteta osobe,
 - b) pridonosenje mehanizmu društvene integracije,
 - c) pridonosenje mehanizmu društvene kontrole i regulacije.

Odnos grupe i nadimka

1. Naše traganje za biti nadimka počeo ćemo iznalaženjem psihološkog i socio-kulturnog trenutka u kojem se aktualizira nadimak. Do takvog trenutka dolazi kad se stvori potrebna psihička veza između davaoca nadimka i potencijalnog nosioca. Spomenut ću nekoliko grupa, nekoliko sredina u kojima se zbiva takav kreativni čin:

dječja sredina (vršnjaci),
 obiteljska sredina,
 školska sredina,
 susjedska, radna sredina (mislim ovdje na grupu koju veže sprega u naj-
 različitijim oblicima).

Svaka od tih grupa može kreirati nadimak ili prihvatiti nadimak neke druge grupe. Pojedinaac ima pri izboru nadimka pasivnu ulogu. Ne može zabraniti upotrebu svog nadimka, tražiti izmjenu ili ga ignorirati. Začetnika nadimka teško je otkriti kao i okolnost koja ga je navela na izbor nadimka. Često ključ razrješenja nadimka — simbola posjeduju upravo nosioci nadimka. (Ta okolnost otežava istraživanje jer traži informaciju »iz prve ruke«.)

Ipak u spomenutim sredinama postoje izraziti »kreatori« nadimaka: pojedinci iskričava duha, kojima je šala i zadirkivanje neprestano na jeziku. Upozorili su me i na neke učitelje (u Čučerju i Gradni) koji bi svoje učenike zavaljali nadimkom. Vjerojatno je to pogodovalo tješnjem kontaktu s učeničkom zajednicom.

Najraniji nadimci nastaju još dok je dijete u kolijevci i u predškolsko doba pojedinca. Obično je majka, otac ili netko od starije braće motiviran da ljubimcu nadjene nadimak tipa: Sinek, Drobniček, Acek ili Cilek. Tako je obiteljska grupa u kojoj nadimak počinje svoju egzistenciju. Iduća grupa u kojoj se nadimak javlja oformit će se u trenutku kad se dijete počne socijalizirati. Vršnjaci u igri prihvate stari nadimak ili ga zamijene novim. U najranijoj fazi nastanka takve grupe roditelji imaju određeni utjecaj, mogu ispravljati dječje zadirkivanje iz kojeg obično potekne nadimak, upozoriti na norme ponašanja, no ubrzo se ta grupa potpuno osamostaljuje.

Dačka sredina oblikuje nadimke tipa Tarzan, Hamper, Puran, Cigan, Gazda i sl. Već se u osmogodišnjoj školi djeca identificiraju sa širom zajednicom i nije rijedak slučaj da neposredna školska grupa samo potvrdi tradicijski, doneseni obiteljski nadimak: Bac(ek), Žlajfar, Beli, Bibač.

Susjedska, radna sredina obično je zadnji filter kroz koji prolazi nadimak nastao u nekoj drugoj grupi. Ako ta sredina ustanovi da je prijašnji nadimak blijed, neadekvatan ili nekorektan, a postoji mnogo snažnija inspiracija koja odgovara grupi, nadimak će se izmijeniti ili nadjenuti (ako pojedinac nije posjedovao nadimak). To su nadimci tipa Šofer, Kovač, Šoštar, Bogek, Gulaš.

O seoskom nadimku treba govoriti tek kad se nadimak do te mjere ustali da ga prihvati šira seoska zajednica. Postavlja se pitanje veličine te grupe definirane nadimkom. Seoski nadimak pojedinca ili obitelji često poznaju i susjedi, stanovnici okolnih sela. Naravno samo određen broj nadimaka, i to onih pojedinaca koji češće komuniciraju sa susjednim mještanima. Neki čučerski nadimci bili su poznati i u Dankovcu. Možda je uzrok tome što su Dankovčani odlazili na misu u čučersku crkvu, i tako je ta vjerska grupa pogodovala da se otvore granice poznavanja nadimka. Tome pridonosi i centralizacija škola (djeca iz Psarjeva odlaze u Zelinu, oni iz Gradne pohađaju nastavu u Celinama itd.).

Isto tako, pitate li u selima koja okružuju Čučerje tko je Prduda, znat će da je to popularni harmonikaš. Izvan svoje seoske zajednice poznat je i Šćurec, priučeni veterinar čije su usluge često tražene u susjednim selima. Takvih bi se primjera našlo i u obiteljima koje ženidba i rodbinstvo veže uz dvije seoske zajednice.

Grupa u kojoj nadimak egzistira kao ekvivalent imenu i prezimenu stoji u određenoj korelaciji s grupom definiranom jezikom. Ako je govor kojim govore pripadnici te grupe kajkavski dijalekat, i nadimak će spadati u leksički inventar tog govora i posjedovati njegove leksičke specifičnosti. Prigradska sela pogodna su da ispitamo kakav oblik dobiva nadimak u trenutku kad omladina samo djelomice upotrebljava dijalekat svojih roditelja. Evo nekoliko primjera:

Gr	Sa	Zgb
Kečiga od Egić	Sirčo od Sirovica	Turko od Turina
Beli od Beljak	Pričo od Prikratki	Mara od Maračić
Čicko od Koštica	Rade od Radulović	Jaje od Janić
Lupi od Vuk(šić)	Pini od Josip	Češka od Češković
	Riba od Stržić	Pičo
	(Ostriž je vrsta ribe)	Singerica
	Đings	Debeli
	Hamper	
Ps		Ču
Šiljo od Šiljinić		Đaja (prema nogometašu Djajiću)
Cec od Cerovec		Picek
Mikle od Miklenić		Žac (od Željko)
Kep		

Vidimo koliko su bliski današnji nadimci seoske omladine onima gradske omladine. Bliski su ne samo oblikom već i načinom tvorbe. Možda je pretjerano tvrditi da omladinci sa sela poznaju opći žargon grada. U odabiranju nadimaka oni se samo ugledaju na izraze gradskog đačkog žargona. (Spomenute primjere nadimaka zapisala sam od učenika viših razreda osmogodišnje škole, jer su oni mladih učenika često efemernog karaktera. Tom sam prilikom u Gradni prisustvovala i snimanju neke omladinske emisije. Režiser je zamislio da omladinci govore »kao njihovi stari kod kuće«, no oni to uz najbolju volju nisu bili u stanju.)

Nedostaje mi vremenska distanca, pa tako ne mogu tvrditi da će ovi današnji nadimci đačke grupe u danom momentu postati i seoskima.

Pored seoskog nadimka moguće je da pojedinac u toku života stekne nadimak i u nekoj drugoj grupi koja teži zatvaranju ili ekskluzivnosti. Ta mogućnost je tim veća u selima oko grada koji pruža mogućnost zaposlenja, školovanja i sl. Vrlo rijetko učenik sa sela ponese svoj nadimak u gradsku školu. Tada je to obično nadimak tipa: Seka, Koka ili Braco, nadimci koje i nosilac rado upotrijebi pri upoznavanju s drugim licima.

Nakon školske sredine očekuje pojedinca vojna obaveza i nova grupa koja može nadjenuti nadimak. Našavši se u višenacionalnoj sredini, pojedinac ponekad zadrži svoj stari nadimak (napose ako uz njega stigne i koji sumještanin). Nadimak koji stječe je vojnički žargonizam (izraz kao npr. Patak, Prasad, Lisac, Gospodica, Frupi, Vuneno Dupe, Prdež) i rijetko ga prenosi u svoju bazu, u svoje selo.

Efemernog karaktera je i nadimak koji omladinac stekne na radnim akcijama. Po povratku u staru sredinu i opet je poznat po svom starom, seoskom nadimku. To je ujedno i povratak drugačijoj govornoj grupi od one u vojsci ili radnoj brigadi.

Osobni i obiteljski nadimci

2. Potrebno je decidirano naglasiti da postoje dvije grupe seoskih nadimaka: **osobni** nadimci i **obiteljski**. Osobni nadimak nosi samo pojedinac, dok obiteljski »pokriva« sve stanovnike određene kuće koji se nalaze u krvnom srodstvu. To »hižno ime«, koje se ponekad označava kao nomen gentilicium ili nomen vulgaris, često je izvedeno iz prezimena (Migić, Glažar, Matić) ili prema nadimku nekog od predaka (Vučincec, Škvorc, Bibač). Često je teško otkriti po kome je nazvana obitelj. To neće biti i izumrlo prezime: kuću su nastanili stanari drugog prezimena, ali je obiteljsko ime ostalo vezano uz »ognjište«. Isto tako i dan-danas možemo biti svjedoci postanka novog obiteljskog nadimka, kad mladi bračni par izgradi novu kuću. Zabilježila sam ipak samo jedan slučaj nastanka novog nadimka nakon što je mlada obitelj četiri godine stanovala u novoj kući. Svi ostali slučajevi bili su obnavljanje starog obiteljskog nadimka. Obiteljski nadimak nosi i svoju dubinsku poruku: asocira na karakter roda koji nosi određeni nadimak, Rečenicom: »On je pravi Glažar« želi se istaći da osoba o kojoj je riječ nosi karakterne osobine koje je vezuju uz rod Glažarovih.

Obiteljski nadimak obično nosi pet do trideset i više osoba. Broj je ovisan o veličini roda, no svaki podatak o točnom broju treba uzeti uvjetno. Pri prebrojavanju srodnici se često ne mogu složiti koliko takvih Glažara ili Repara živi izvan sela.

Mehanizam obiteljskog nadimka često je dvojak. Jednom je to oznaka roda (Glažarovi), koja u kombinaciji s imenom ili pridjevom može zamijeniti osobni nadimak (Janica Glažarova, stari Glažar).

Kao što sam spomenula, pojava istih prezimena u selima koja okružuju Zagreb postaje još uočljivija u trenutku rasapa zadruga. Resnik je npr. imao 13 zadružnih obitelji, koje su se pomalo odvajale u nuklearne i stjecale obiteljske nadimke kako bi identifikacija bila lakša. Tako se desilo da pojedina obitelj u današnje vrijeme posjeduje i tri obiteljska nadimka uz prezime: Horvat-Vučinec-Migić — Miškovi (Gr). Naravno, ova raskoš u nadijevanju nadimaka postaje nespretna u svakodnevnom životu, i praksa obično iskristalizira jedan do dva nadimka. Ipak, red je da spomenem sve moguće kombinacije nadimaka koji krase pojedinca, kao i one svakodnevnepotrošne.

Ime (nomen) A

Prezime (praenomen) B

Obiteljski nadimak (nomen gentilicium) C (C₁, C₂)

Osobni nadimak (cognomen) D (D₁, D₂).

Primjer iz Psarjeva: Belušić, Guštović, Svetec (BCD) (muškarac srednjih godina)

Štefek Guštović Perekov (ABC) (mlađi muškarac)

Belušić Bibač Barica (BCA) (starija žena).

Smanjeni broj djece u današnjim seoskim obiteljima pojednostavljuje i upotrebu nadimka. Nije potrebno zvat i u pomoć jedan, pa drugi obiteljski nadimak, da bi se zatim prešlo na osobni nadimak i ime i tek tada razjasnilo o kome je riječ. »Gazda«, muškarac srednjih godina koji vodi gospodarstvo, najviše komunicira u zajednici, najviše se apostrofira i u razgovoru spominje, pa obično nosi samo osobni nadimak (ponekad iznimno uz obiteljski): (Guštović) Perek (Ps), Truman (Gr), (Glažarov) Bac (Ču) ili Bibač (Ps).

Osobni i obiteljski nadimak vežu neke pravilnosti o kojima će biti govora u daljnjim odjeljcima.

Tematika nadimka

3. U osnovnoj shemi navela sam okolnosti koje dovode do nastanka nadimka. Da bismo se upoznali s građom, njenom plastičnošću, svrstat ću nadimke prema izvoru inspiracije, »tematski«. (Naglasak ne donosim ukoliko ne utječe na razjašnjenje smisla.) U popisu nadimaka nisam odvajala obiteljske nadimke od osobnih, već na njih upozoravam zvjezdicom. Objašnjenja uz nadimke dali su sami informatori.

Nadimci prema karakteru i mentalnim osobinama pojedinca

Osmani* (Re) (borbena obitelj), Metemtoga (Re) (prema poštapalici u govoru); Acebace* (Ču) (obitelj sklona vraćanju), Turčinicu* (tuku se), Japa (Ču); Svetec (Ps), Bulec (Ps) (od buljiti);

Hapak (Gr) (prema protezi — »ha pak« pri mucanju), Gazda (Gr), Jeleki (Gr) (obrće »je li« pri govoru);

Falica (Sa), Mrzli (Sa), Ban (Sa).

Nadimci prema imenu životinja

Čuček (Re) (od čuča, koka), Kokić (Re), Glistač (Re), Žohar (Re);

Vuk (Ze), Bravec (Ze);

Puran (Ps), Škvorc* (Ps), Krt (Ps), Bravica (Ps);

Roda (Gr), Vučinec* (Gr) (prabaka se uhvatila ukoštac s vukom), Bumbar (Gr);

Riba (Sa);

Mačkovi* (Ču).

Nadimci prema biljkama i plodovima ili jelu

Gibanica (Ps), Gulaš (Ps);

Repari* (Gr) (prema repi: pradjed je nosio zavrnutu hlačnicu, a upravo se tako nosi kad se sije repa da bi što bolje urodila — radni običaj), Štrukli* (Gr), Kašica (Gr), Siručica (Gr) (jeo je sirutku).

Nadimci prema djelatnosti ili zanimanju pojedinca

Sišćan (Re), Zagorec (Re);

Orešanovi* (Ps) (domaćin je doselio iz Orašja);

Prajs* (Ze) (danas se ne sjećaju porijekla, no S. Debeljak 1911. god. točno bilježi:¹³ »Imanje Paukovac kod Donje Zeline kupila je bila u staro vrijeme neka pruska obitelj. Prusi su u ove krajeve donosili i francusko odijelo, a staromu se Lanoviću osobito svidjele široke hlače (pantalone) i dao je sebi baš takve sašiti. Dakako, selo se zbog toga snebivalo i nazvalo ga Prajs.«);

Horvat — Švaba* (Gr) (obitelj je dobila nadimak po djedu koji je dvanaest godina služio u njemačkoj vojsci i gotovo sasvim zaboravio materinji jezik), Bošnjaki* (Gr), Vlahi* (Gr), Nahoda* (Gr) (dijete koje su pronašli i odgojili u obitelji Husti), Rusi* (Gr) (djed im je služio na ruskom bojištu), Bojsi* (Gr) (prema engleskom »boy's«), Gorjan (Gr), Podgorci (Gr);

Simončica (Ču), (prema župi sv. Šimuna kojoj je pripadala), Bugari* (Ču).

Nadimci prema djelatnosti ili prema zanimanju pojedinca

Suci* (Re), Kovač (Re), Harmicar (Re) (nadimak vjerojatno po pretku ubiraču poreza ili prodavaču na zagrebačkoj tržnici i trgu Harmici; također »mit-

¹³ Kao bilj. 5.

nica«), Doktor (Re), Bogek (Re) (resnički grobar nosi nadimak Bogek jer upućuje ljude »dragome bogu«), Kramar (Re), Drapek (Re);

Šofer (Ps), Kresač (Ps);

Žlajfer (Ze);

Hamper (Sa) (mladić koji je u »hamperu« prevezio napoj);

Kasator (Gr), Šoštar (Gr), Pumpek (Gr) (svirač na bajsu), Pukovnik (Gr) (u službi kod pukovnika — posilini).

Nadimci prema raznim predmetima

Pemzlin (Re), Šerajzlin (Re), Bradek (Re), Šamrlin (Re), Koserka (Re), Klajbus (Re);

Perek (Ps), Butić (Ps), Sočina (Ps), Šcrk (Ps), Bundaš (Ps) (od »bunda«, koju je običavao nositi).

Nadimci prema nekoj zgodi ili tepanju u djetinjstvu

Cmikolja (Ps) (dječji izgovor imena Nikola), Josek (Ps) (od Josip), Acek (Ps) (od Ignac), Bibač* (Ps) (djed je kao dijete neprestano tražio gibanice, »bibu«, i tako je i obitelj dobila taj nadimak);

Vužgirit (Re).

Nadimci izvedeni prema imenu ili prezimenu

Tarzan (Re i Gr), Pero (Re) (premda se nosilac nadimka zove Štef), Turbnica (Re) pravim imenom Anica Turob), Mihina (Re) (punim imenom Ivan Posavec), Čiča (Re) (od prezimena Popčić), Đida (Re) (od Hadić), Lasek (Re) (prema poznatom sviraču Laseku iz susjednog sela);

Truman (Gr), Lukini* (Gr), Matiči* (Gr), Škarići* (Gr);

Ivaci* (Ps), Đurcovi (Ps);

Glažari* (Ču), Fuklini* (Ču), Kuberi* (Ču), Pipnaki* (Ču), Šopeki* (Ču), Tranduri* (Ču), Johani* (Ču).

U ovoj kategoriji nadimaka najčešće se susreću oni nejasnog podrijetla i značenja: teško je utvrditi jesu li to osobni nadimci prešli u obiteljske, da li su ime izumrla roda i sl.

Ovaj pregled nadimaka, premda fragmentaran, upozorava na dvije oprečne stvari: s jedne strane može se naslutiti da kreativnosti nema granice, moguće su bezbrojne varijante nadimaka, a s druge strane ipak se vidi određena stereotipnost.

Počnimo s tvorbom: novih je izraza (tipa Šćurec, Vužgirit) relativno malo. Iznalaženje nadimaka prije počiva na percepciji koja otkriva zajednička svojstva osobe koja će primiti nadimak i izraza koji će poslužiti kao nadimak:

debeli osoba — Bumbar,

dugonoga osoba — Roda,

bojažljiva osoba — Zec,

mala osoba — Kokić,

rezervirana osoba — Mrzli,

sigurna, bahata osoba — Gazda.

Pri uočavanju percepcija nije samo vizualna, ona može biti i slušna: osoba koja neprestano ubacuje 'je li' pri govoru — Jelek, dječak koji krivo izgovara Nikola — Cmokolja.

Nadimak komentira i događaje. Širi opis događaja vezanog uz neko lice obično izbacuje jedan izraz, poantu, koja posluži kao nadimak. Evo nekoliko primjera: Bojsovi iz Gradne povratnici su iz Amerike. Da bi nekako naglasili taj svoj emigrantski staž, zazivali su sinove: »Komon bojs!« (prema eng. come on boys). Po uzviku su dobili nadimak. Ili drugi primjer: 1945. g. vladala je nestašica hrane u Zagrebu. Seljaci iz Resnika prodavali su mlijeko na tržnici va-deći boce iz »ruksaka«. Pritom je neka građanka otela Ivanu Malčiću jednu bocu. On se užasnuto okrenuo susjedu (Ivanu Haliću) i uzviknuo: »Ivek, gospić mi je mleke odnesel!«. Spomenula sam da je čin nadijevanja nadimaka često improvizacija koja počiva na nekom osobitom slijedu mišljenja, pa tako u ovom slučaju nadimak Gospić nije dobio glavni akter događaja, već susjed koji je zgodu prenio selu.

Nadimak Suci dobila je obitelj iz Resnika pred čijom kućom je bila postavljena klada za kažnjavanje osuđenika.

(Informacija koju sam tražila od kazivača bila je: objašnjenje nadimka, pa je tako i iznosim. Nesumnjivo je da isto objašnjenje možemo naći u anegdoti ili predaji. Takav slučaj zabilježila je Divna Zečević u Šestinskom Kraljevcu — građa br. 8 v. str. 161-162 ove knjige.

Ponekad bljesne riječ koja u kontekstu odaje grubost i netoleranciju sredine koja je kreirala i prihvatila nadimak: momčić koji kišobranom rani oko dobiva nadimak Ambrellica; Hamper je mladić koji u »hamperu« prevozi napoj. Ovaj amblem dobio je u grupi koja se ne smatra seljačkom, i sakupljanje napoja odudara od društvene norme (školska grupa u Samoboru).

Osnova tvorbe ne malog broja nadimaka je skraćivanje riječi, napose osobnog imena ili prezimena. Presudan utjecaj na ovaj oblik tvorbe imaju engleski hipokoristici (tipa Mike, Jo, Cisco), koji preko filma i stripa nadiru ne samo u našu, zagrebačku sredinu, već i u širu evropsku. To je svakako noviji oblik tvorbe, koji se nazire i u seoskih nadimaka (Bos, Beli, Siréo).

O seoskim nadimcima možemo govoriti samo kad su već institucionalizirani; kad ih poznaje i priznaje šira seoska zajednica. Zato sam nastojala da iz popisa nadimaka izostanu svi efemerni, poluprihvaćeni oblici maloljetnih grupa.

Sažeta forma nadimka, podrijetlo i duga tradicija socijalne grupe u kojoj je formiran momenti su koji ograničavaju kvalitativno bogatstvo nadimaka. Izvori inspiracije mogu se svrstati u nekoliko grupa. Preferiraju se deminutivi, augmentativi, hipokoristici.

Taj ograničeniji fond nadimaka i opet je pojava koja spaja osobna imena i nadimke. Uzorci imena vezani su uz biljni svijet (Ljiljana, Ivančica), životinjski (Vuk, Lav), inspiracija su i vrline (Krasna, Divna, Milan, Ljubomir), materijali (Srebrenka, Zlatan). Tradicija je kod osobnih imena rano zatvorila vrata novitetima. Nasuprot tome možemo utvrditi da je bogatstvo nadimaka ipak toliko da ne bilježimo mnogo istih u lokalitetima oko Zagreba. Kreativnošću i ekspresijom nadimci svakako nadmašuju osobna imena. To je i razumljivo: nadijevanje nadimaka dinamična je radnja.

Naslijeđivanje nadimaka

4. Već sam u više primjera navela da se nadimak može naslijediti. Ponekad je moguće ustanoviti čiji nadimak nosi mlađa generacija (slučaj nadimka Bibač (Ps), koji nosi generacija unuka prema djedovu nadimku), a nekad je nemoguće otkriti »praoca« nadimka (Baceki, Acabace i drugi). O tome hoće li se nadimak naslijediti ili ne, odlučuje splet raznih okolnosti koje se općenito dadu samo naslutiti. Tek praćenje svakog pojedinog slučaja otkriva ili bar djelomice otkriva zašto je tradicijski nadimak uspješno nadomjestio novi, osobni nadimak.

Djeca (napose malodobna) i žene dobivaju nadimak izveden prema očevu, tj. muževu (naravno uz adekvatnu morfološku promjenu): Štefek Perekov, Zlata Perekova, Pepek Trumanov, Štefek Bacekov ili Bac (u posljednjem slučaju sin je izborio nadimak sličan očevu), Bibačeva Barica i sl. Da bi takav polivalentan nadimak ipak zadržao svoju funkciju identifikacije osobe, često je potrebno kombinirati tituliranje ostarjelih roditelja pridjevom »stari« ili imenicom »babica«.

Seoska zajednica određuje ženi položaj »u zakrilju« bilo oca, bilo muža. Pojava da žena ne dobiva svoj osobni nadimak samo je refleks tog općeg stava društva. Ipak, svako pravilo poznaje izuzetke, pa sam zabilježila i neke ženske nadimke, gotovo odreda su pejorativnog tona, od onih koji se radije kazuju iza leđa: Bravica, Pizdiška, Papiga.

Nadimak i socijalna mobilnost

5. Nadimak se u većini slučajeva dobiva već u ranijoj mladosti. To je i razumljivo: čim pojedinac počinje harmonizirati s određenom grupom, nameće se potreba nadimka. Odstupi li pojedinac iz grupe (u ovom slučaju zanima nas seoska zajednica), pripadne li drugoj grupi — nadimak je podložan promjeni.

Stanovnici okolice Zagreba na privremenom radu u inozemstvu rijetko upotrebljavaju nadimke premda često rade u istom kolektivu, tvornici ili radilištu. Kad sam ih zapitala zašto je tako, odgovorili su mi da to nije potrebno i da bi to strancima bilo smiješno. Očito da grupa koja nastaje u inozemstvu nije stabilna, ljudi neprestano odlaze i dolaze, pa nema ni mogućnosti ni vremena da se obrazuje grupa definirana nadimkom.

Ipak po povratku u staru sredinu obnavlja se i nadimak. U Psarjevu sam zatekla nekog Kanadanina koji 20 godina nije vidio blisku rodbinu i rodno selo. Zajednica, međutim, nije zaboravila njegov nadimak. On je ostao njihov Acek. Očito je vezanost uz zajednicu postojala i on je samo fizički bio odsutan. Čak ako se i do smrti ne bi vratio, bio bi u mislima svojih sumještana zapamćen pod nadimkom. (Čula sam tako jednom prilikom da crkveno zvono zvući za pokojnika. Okupljeni mještani složili su se da to zvući za njihova »Amerikanca«, čiji će grob ostati u Kaliforniji. Međutim, u njihovim razgovorima on će se uvijek, kao i u tom trenu, pojavljivati pod nadimkom.)

Dogodi li se da se pojedinac odvoji od zajednice, grupe, da se školuje u gradu i promijeni društveni status — izgubit će i svoj nadimak iz djetinjstva koji ga je vezivao uz grupu. Ponegdje se i među starijim osobama sretne netko bez nadimka, no to je znak da dotična osoba »ne diše« sa zajednicom. Ne bih mogla reći da su to osobe koje se odupiru kolektivu, da su to nekakvi osobenjaci, jer i takvi dobivaju nadimke. Dapače! Svojevremeno je bilo čak nezgodno živjeti bez nadimka.

Funkcije seoskog nadimka

6. Koje su funkcije seoskog nadimka? Niz primjera obuhvatio je mehanizam nadimka u samom začetku pojave: mehanizam što točnije identifikacije lica. Taj mehanizam u današnje vrijeme sigurno nije primaran. Seoske kuće postaju raznolike, ulice nose svoje ime, kuće svoj broj, djeca nisu više toliko brojna, pa ako prezimena i jesu malobrojna, osobnih je imena sve više i više. Danas nije nikakva senzacija, a kamoli prekršaj uobičajene norme, ako roditelji iz navedenih sela nazovu svoje dijete Klaudija, Darija, Denis ili Alan. Nadijevanje »modnih« imena raširena je pojava i u drugim malograđanskim sredinama.

Postoje, međutim, drugi mehanizmi, koji sasvim sigurno postoje i u gradskoj sredini, gdje nadimci nesumnjivo također postoje. Doima se da je postojanje nadimka u maloj grupi potakla težnja za zatvorenosću, ograničenom komunikacijom, šifriranjem svog govora i simbola, no s druge strane vidljiva je težnja za ekspresijom, iznalaženjem nadimaka koji će »odjeknuti« u široj sredini.¹⁴

Tako postoje redoviti nadimci zatvorenika, krijumčara i prestupnika, čiji se nadimci citiraju u crnim kronikama.¹⁵ Novinar koji navodi nadimak prestupnika kao da želi osigurati dvije stvari. Nadimkom nas upozorava da je prestupnik »okorjeli«, jer upravo takvi steknu nadimak u grupi, a s druge strane osigurava se da u tekstu nehotice ne apostrofira lice istog imena i prezimena koje nema veze s podzemljem.

U drugačijem kontekstu citiraju se nadimci glumaca, pjevača ili nogometaša. Pada u oči žurnalizam ove vrste nadimaka — uz nadimak stavlja se pridjev »popularni«: popularna Tereza, popularni Čobi, popularni Zeko ili Cico ne igra ove nedjelje itd. Kao da se široj čitalačkoj publici sugerira: »Prihvatite njihov nadimak, time oni postaju još bliži, simpatičniji — naši.«

Koju sličnu tendenciju pokazuje seoski nadimak?

Etnološki udžbenici pri razjašnjavanju imena često donose primjer kako neka afrička i sjevernoamerička plemena posjeduju javno i tajno ime. Tako-

¹⁴ O široj žargonskoj manifestaciji v. Kuzmanović, Mladen — *Kreativnost žargonske tvorbe*, »Umjetnost riječi« XIV, br. 1—2, Zagreb 1970, str. 133.

¹⁵ Pojava nadimka među kriminalcima također je registrirana, v. Rosenberg, B. — *Meet the Gang. Pithy nicknames among criminals*, »Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science«, Chicago, 36, str. 98—102.

đer se spominje mliječno, školsko i ženidbeno ime kod Kineza. Više puta smo objasnili da je nadimak simbol, znak kojim se pojedinac identificira s određenom sredinom, »svojom« grupom. Izvan te sredine nadimak je jedva poznat, nije poznat ni administraciji ni daljem susjedstvu. Možda je nadimak zaista mala karikica u lancu čuvanja lokalnog, seoskog separatizma. Rečenica koju sam zabilježila u selu Gradna: »Nova cesta bu peljala prek Bojsove ledine i Trumanovog strnišća« pokazuje koliko je teško strancu saznati kuda vodi ta zamišljena cesta. Danas je ovo razmišljanje o ulozi nadimka u samozaštiti seoske zajednice samo konstrukcija i slutnja. To je onaj aspekt nadimka koji teži za zatvorenošću komunikacije.

Danas se naglašava kako pojedinac nikad nije bio toliko siguran u sebe kao u plemenskoj zajednici. Nadimak je također mala čestica koja pridonosi integritetu grupe, daje pojedincu šansu da će ga grupa koja poznaje njegov nadimak, ako ne tvorno pomagati, a ono bar braniti pred strancima. Danas je, međutim, ovaj mehanizam nadimka tek u podsvijesti pojedinca. Ne mogu tvrditi da me je ijedan informator upozorio na tu funkciju nadimka.

Nadimak je pored one praktične funkcije identifikacije osiguravao nosiocu neanonimnost unutar određene grupe, anonimnost izvan grupe. Selo je danas širom otvorilo vrata novinama, nije više upućeno samo na sebe, i tako oštra pravilnost u ponašanju nadimka sigurno se može protumačiti kao anakronizam. (Nekad bi samo gostioničar nazvao svoj lokal prema svom osobnom imenu ili imenu »gazdarice«. Danas pojedinci, obrtnici novog kova, ističu i svoj nadimak na »cimeru«: u okolici Samobora čitamo na autolimarskim radionicama nadimke: Mika i Javor. Sigurno da su i nesvjesno radije za oznaku odabrali nadimak koji nosi poruku određenom krugu ljudi, negoli osobno ime bez semantičke dubine.)

Ova razmišljanja o funkciji i smislu nadimka osnivaju se na ograničenoj količini građe iz zagrebačke okolice, i tek bi sveobuhvatno istraživanje moglo potvrditi da li su te pravilnosti poznate i u drugim regijama. Zanimljivo je, međutim, da je H. R. Bernard, baveći se nadimcima grčke zajednice Kalymnos, upozorio na čitav niz pravilnosti u »ponašanju« nadimka koje su prepoznatljive i na našem terenu.¹⁶ Mehanizam socijalne kontrole na koji on također upozorava treba nešto duže tražiti na našem terenu. Da li nadimak nastoji upozoriti na društvene norme? Da li zajednica prekršitelju tih normi odabire odgovarajući nadimak koji će upozoriti na taj čin? Može se desiti. Ali isto tako pojedinac ima šansu da izbjegne toj društvenoj »kazni«. Nadijevanje nadimaka je naime na ispitanom terenu prilično inertno. Kao što sam navela, do novog nadimka dolazi samo kad neka snažnija inspiracija nadjača tu inertnost. Kad će se neka inspiracija pokazati dovoljno snažnom da zamijeni postojeći nadimak, zaista je teško predvidjeti. Mehanizam regulacije obično obilježi jedan od »prekršaja« pojedinca koji u kasnijim fazama života dobivaju i drugačiji prizvuk. Otuda samo naoko nerazmjerni između psihofizičke konstelacije lika i nadimka. Sinek ostaje Sinek i nakon navršene pedesete.

¹⁶ Bernard, H. Russel

Nadimak isto tako dobiva novi smisao, karakter karikature kad Tarzan u to-ku vremena omršavi ili posjedi.

Najlakše je raspoznati mehanizam društvene kontrole na primjerima koji ili hvale ili kude određene osobine pojedinca. Tako Falica predstavlja tip nadimka koji upućuje na nezgodnu osobinu označenog (voli se hvalisati), Osman (volio je ili voli tučnjavu), Hamper (vozi napoj premda živi u gradu), Siručica (siromah koji se hrani sirutkom). Lasek je nadimak svirača nastao prema prezimenu mnogo poznatijeg kolege po zanatu. Ipak nadimci u kojima je moguće prepoznati neku pohvalu mnogo su rjeđi od onih koji upozoravaju na negativnosti u ponašanju pojedinca. Možda je to tako jer upravo omladinci kreiraju najveći broj nadimaka pri čemu dolazi do izražaja mladenačka težnja da se cijeli niz životnih pojava, naročito tradicijskih, podvrgne kritici i ruglu. Pri tome nastoje zadovoljiti i trenutnu potrebu za tzv. »zdravim humorom«.

Nadimak slijedi život i komentira ga, ali u sebi svojstvenom tempu. Ako se 1976. kao nadimci pojavljuju upravo Truman i Tarzan, a ne neki aktuelniji likovi, mogli bismo reći da je nadijevanje nadimaka dinamična radnja ali ne i superdinamična.

Kako danas stoji s nadimkom u seoskoj zajednici? Spomenula sam da se u današnje vrijeme pomiču kategorije selo i grad tako da često i sami informatori drže da više nisu pravi seljaci. (Naglašavam i opet da ne ulazim u to što je po njihovu mišljenju tradicijski seljak.) Nadimak je najfrekventniji upravo u onim seoskim zajednicama čiji mještani izjavljuju da žive u selu. Još uvijek je njihov svakodnevni život organiziran tako da su upućeni jedni na druge (Ču, Re, Ps, Gr).

Samobor je isto tako urbanizirani centar koji više ne tolerira nadimke tradicijskog mehanizma i tipa. Novi nadimci i po funkciji i po obliku podvrgnuti su pravilima gradskog nadijevanja nadimaka, u čije iznalaženje nisam cvom prilikom ulazila, ali je nesumnjivo da i tamo nadimci postoje, stvaraju se i žive u malim društvenim grupama.

Nameće se opći zaključak da je seoski nadimak produžio vijek svog trajanja. Stariji mještani, napose oni od pedeset i više godina, i danas se spret-nije snalaze u apostrofiranju prema nadimku. Omladina je pod okriljem obiteljskog nadimka sve dok se drži kuće, dok pripada seoskoj zajednici.

Suvremeni tok života usmjerit će, vjerujem, kreativnost seoske grupe prema novim oblicima nadimka, a možda i prema novoj funkciji.

Nives Ritig-Beljak

DER SINN DER DÖRFlichen SPITZNAMEN (BEITRAG ZU EINER ANALYSE)

Zusammenfassung

Eine kohärente Analyse der Spitznamen bedingt eine interdisziplinäre Zusammenarbeit einiger wissenschaftlicher Disziplinen u. zw. — nach den Worten der Verfasserin — der Onomastik, der Sozio-Linguistik, der Semiotik und schliesslich der Ethnologie, im Kontext welcher eben die Verfasserin die dörflichen Spitznamen einer Analyse unterzieht.

Die Lokalitäten, in welchen das Material für diese Abhandlung gesammelt wurde, umgrenzen die Stadt Zagreb (die Orte: Čučerje, Resnik, Zelina, Psarjevo, Gradna, Samobor). Die Umgangssprache dieser Lokalitäten ist der kajkawische Dialekt, und es verbindet sie untereinander auch diese Stadtnähe, die Möglichkeit des Urbanisations-Prozesses, welcher einige von den erwähnten Ansiedlungen schon in grösserem Masse ergriffen hat.

Die Verfasserin führt einige historische Bedingungen zur Entstehung der Spitznamen an: der schon frühe begrenzte Fond an Vornamen und Zunamen wird unzureichend für die genaue Identifikation der Person; die Notwendigkeit des Spitznamens vergrössert sich im Augenblick des Überganges der genossenschaftlichen in nukleäre Familien (insbesondere die Notwendigkeit an einzelnen familiären Spitznamen).

Obzwar der Akt der Verleihung eines Spitznamens eine Art von Improvisation ist, fallen dennoch auch gewisse Regelmässigkeiten ins Auge, und von diesen spricht die Verfasserin in dieser Reihenfolge:

1. Der Spitzname ist das Substitut des Vornamens oder Zunamens (manchmal auch als Beifügung an diesen) innerhalb einer bestimmten Gruppe. Diese Gruppe, definiert durch den »Spitznamen«, steht in einer bestimmten Korrelation zu den anders definierten gesellschaftlichen Gruppen.

2. Die dörflichen Spitznamen kann man in zwei grundsätzliche Kategorien zusammenfassen: in persönliche und in familiäre Spitznamen.

3. Der Spitzname schildert zumeist folgende Umstände:

- a) das Abweichen von dem Standard der allgemeinen psycho-physischen Eigenheiten;
- b) ein Ereignis, das durch irgend etwas im Leben des Einzelnen ausnehmend hervorragt;
- c) jemandes charakteristisches Benehmen.

4. Den Spitznamen kann man erben, besonders den familiären. Frauen tragen in der Regel den familiären Spitznamen (des Vaters oder des Gatten);

5. Spitznamen erwirbt man zumeist in der Jugend und man trägt sie unverändert so lange als die Bindung an die Gruppe währt;

6. Die grundsätzlichen Funktionen des dörflichen Spitznamens sind:

- a) die Ermöglichung der möglichst genauen Identität der Person;
- b) das Beitragen zum Mechanismus der gesellschaftlichen Integration;
- c) das Beitragen zum Mechanismus der gesellschaftlichen Kontrolle und Regulation.

Die Verfasserin ist der Meinung dass es zu der Verleihung eines Spitznamens dann kommt, wenn zwischen dem Verleiher und dem potenziellen Träger die notwendige psycho-physische Bindung geschaffen ist. Dieser kreative Akt vollzieht sich zumeist in folgenden Gruppen: kinderliche Mitte (Altersgenossen), familiäre Mitte und nachbarlich-berufliche Mitte. Jede von diesen Gruppen kann den Spitznamen kreieren, oder den Spitznamen einer anderen Gruppe übernehmen.

Von einem dörflichen Spitznamen soll man, meint die Verfasserin, erst dann sprechen, wenn der Spitzname sich in solchem Masse etabliert hat, dass ihn die breitere Gemeinschaft, die dörfliche Gruppe angenommen hat. Die Grenzen der durch den Spitznamen definierten Gruppe stimmen nicht mit der territorialen Umgrenzung des Dorfes überein.

Die Spitznamen, die die Verfasserin anführt, widerspiegeln die lexischen Spezifitäten der Sprache in den erwähnten Lokalitäten. Im Augenblick jedoch wenn die Jugend aus der Sprachgruppe ihrer Eltern heraustritt, werden sich auch die Formen der Spitznamen ändern. (Die Beispiele sind vorderhand ausschliesslich aus der Schul-Mitte, da es sich um einen Prozess handelt der seinen Lauf erst beginnt.)

Obzwar die Spitznamen sehr kreative Schöpfungen sind, bezeugen sie auch einige Stereotypen. Die Basis der Schöpfungen sind zumeist die (visuelle oder gehörliche) Perzeption, die zu dem Spitznamen aufgrund der Ähnlichkeit führt: eine dicke Person wird »Bumbar« (Hummel), eine Person die oft »je li« (nicht wahr) wiederholt, wird »Jelek« benannt, u. ä.

Der Spitzname verfolgt und kommentiert die Ereignisse die an den Einzelnen gebunden sind und erschafft einen Ausdruck, die Pointe für einen Spitznamen (Gospie, Boys) — und gerade solche Begebenheiten sind, umgewandelt in Sagen und Anekdoten, ethnologisch relevant.

In Bezug auf den Mechanismus des Spitznamens in der Gesellschaft, ist die Verfasserin der Meinung, dass ein wichtiger Mechanismus für die genaue Identifikation heutzutage nicht mehr in solchem Masse wichtig ist. Die Familien sind nicht mehr so vielköpfig, jedes Dorfhaus unterscheidet sich in etwas von dem nachbarlichen und der Fond der Personennamen ist reichlicher.

Die zweite Funktion, die Funktion der gesellschaftlichen Integrität, ist auch heute wichtig, obzwar deren Träger sich des Mechanismus der Spitznamen nicht bewusst sind.

Der Spitzname sichert dem Einzelnen Unanonymität innerhalb einer bestimmten Gruppe, in diesem Falle der dörflichen. Durch die Zuteilung eines Spitznamens ist der Einzelne »angenommen« und kann eine bestimmte Solidarität

der Gruppe erwarten. Gleichzeitig ist der Spitzname heute nicht mehr ein geheimer Name, eine Chiffre. Die Kreatoren der Spitznamen bestreben eine Expressivität, streben danach, dass der Spitzname Wiederhall findet. (Das erleichtert eben heute die Erforschung.

Die Verfasserin ist der Meinung, dass der Mechanismus der sozialen Kontrolle, auf die H. R. Bernard in Bezug auf griechische Spitznamen aufmerksam macht, in der hier untersuchten Mitte mit einer tieferen Analyse verknüpft ist. Es gibt Spitznamen die auf Verletzung der Betragensnormen hinweisen (»Falica« = Prahlhans, der gerne prahlt; »Osman« = der Raufereien liebt), aber die Verfasserin meint dass der Material hauptsächlich an den psychologischen Moment der Entstehung des Spitznamens zu binden ist: die Schöpfer der Spitznamen sind zumeist Jugendliche deren Weltauschaung mit Ironie und Kritik durchwebt ist.

Die Sitte der Verleihung von Spitznamen lebt noch heute, im Moment wo die Kategorien des Dorfes und der Stadt sich verschieben: ihre Dynamik jedoch wird vielleicht neue Formen und Mechanismen schaffen.

(Übersetzung: Stjepan Stepanov)